

**Unități fonetice în sandhi (extern). Diftongi,
triftongi și cuatruftongi specifici.
Semivocale și silabe specifice**

de

PETRU ZUGUN

In syntactic phonetics (external sandhi), at the juncture of words, especially in the classical verse based on the fixed measure and poetic or/and musical rhythms, there can appear both the same diphthongs, triphthongs, semivowels and syllables inside within the words, and some others, non-existent in words, when considered isolated.

Taking into consideration some Romanian poetic works, we have identified, in sandhi, 13 new diphthongs, 22 new triphthongs, 3 new semivowels (*ă*, *â* and *î*) and new kinds of syllables, inside the words unknown, as yet. Other such phonetic units may be recorded in various texts.

These units show that *Speech* has its peculiar phonetic features, vis-à-vis de *Language*.

Luînd în considerație fonetica sintactică din limba poeziei culte și folclorice literaturizate, am identificat 13 diftongi, 22 triftongi și 2 cuatruftongi, noi și specifici, prin componentă sonoră și, unii, prin structură, numai unele fiind unități care există, rar, în cadrul cuvintelor. De asemenea, am constatat, că în sandhi (extern), orice vocală de la finele sau de la inițiala cuvintelor poate să fie modificat, din necesități prozodice, în semivocală, numărul semivocalelor putînd fi astfel egal în limba română cu numărul vocalelor, din care provin. În consecință, în situațiile luate în considerare apar și silabe avînd componentă specifică și, unele, structuri specifice.

Este bine cunoscut faptul că unitățile fonetice, simple sau complexe, precum și mai multe dintre modificările fonetice necondiționate și condiționate (haplologia, asimilația sau disimilația, de exemplu) nu sînt legate și deci limitate, direct, cauzal, numai de cuvinte, considerate izolat, ca reprezentante ale „părților de vorbire”, ele manifestîndu-se atît în **cadrele** cuvintelor, cît și în îmbinările de cuvinte care fac parte din aceeași comunicare. De aceea, este firesc ca studiul fonetic să aibă în vedere atît cuvîntul, cît și contextul utilizării cuvintelor. „Cuvintele, în mod normal, nu sînt delimitate în interiorul frazei [...], între ele nu se întrerupe fluxul vorbirii [...] și desfacerea lor din această înlănțuire și pronunțarea cuvintelor așa cum se pronunță cînd le rostim singure sau la

sfârșitul frazei – este ceva anormal și artificial [...]”, a remarcat, cu justete, Sextil Pușcariu¹.

Deși contextul poate oferi surprize în sensul variației specifice a unităților fonetice, totuși studiul fonetic s-a oprit mai des asupra cuvintelor considerate izolate și mai rar asupra contextului, astfel că, pentru limba română, au fost întreprinse pînă acum puține cercetări speciale privind fonetica sintactică sau sandhi extern sau, mai simplu, sandhi (unitățile fonetice care se manifestă numai contextual sau și contextual, ca intonația, și accentul, au fost însă studiate temeinic, fapt bine cunoscut). În cele ce urmează, ne vom referi la unitățile fonetice simple sau complexe, specifice, prin componentă sonoră și, unele, prin structură, diftongi, triftongi, patruftongi, semivocale și silabe, pe care le-am identificat în sandhi, mai precis în fonetica sintactică a limbii literarizate a poeziei folclorice și poeziei clasice. Opțiunea pentru această variantă a limbii literare se explică prin avantajele pe care le oferă pentru studiul unităților menționate – constrîngerile prozodice – măsură fixă, ritm și, mai rar, rimă, cărora li se supune limba poeziei, produc, mai des și, fapt mai important, într-o mai mare varietate decît în vorbirea literară obișnuită, modificări ale finalelor și inițialelor cuvintelor (de exemplu, modificări de tipul: desinența vocalică devine semivocalică, asilabică, și intră într-un diftong sau într-un triftong cu vocală inițială sau, respectiv, cu diftongul de la inițiala cuvîntului următor etc.), și aceste modificări au ca efect, în unele cazuri, apariția de unități fonetice avînd componentă sonoră specifică, aparținînd categoriilor indicate, unități neremarcate pînă acum (studii similare nu există, după cunoștința noastră, nici pentru fonetica altor limbi)². Unitățile fonetice prezentate în continuare completează inventarul unităților corespunzătoare, stabilit prin observarea formelor cuvintelor considerate izolat. Este posibil ca investigarea, în același scop, a altor texte decît cele parcurse de noi – precum și, neîndoielnic, a vorbirii regionale – să sporească numărul exemplificărilor și, fapt mai important, să releve și alte unități din categoriile care au constituit obiectul cercetării de față.

Materialul prezentat aici a fost extras, în cea mai mare parte, din limba poeziei lui M. Eminescu, în special din amplul poem postum, de 846 de versuri, *Povestea magului călător în stele*³; alte exemple au fost extrase din opere poetice al căror titlu este dat siglat⁴, sau in extenso. În toate situațiile, marca grafică a

¹ *Limba română*, volumul al II-lea, *Rostirea*, București, 1956, p. 178-179.

² E. Petrovici, *Forme absolute și forme conjuncte (în sandhi) ale cuvintelor în grația obișnuită și în transcriere fonetică*, în FD, III (1961), p. 57-62; Maria Mărdărescu-Teodorescu, *Semioclusivele românești în fonetica sintactică (în sandhi)*, în FD, IX, 1975, p. 99-106.

³ Ediția utilizată este M. Eminescu, *Poezii*, ediție îngrijită de Perpessicius, București, 1975, iar sigla poemului menționat este P.

⁴ O ediție folosită mult de noi este Toma Alimoș, *Balade populare românești*, o antologie din culegeri folclorice prestigioase (Vasile Alecsandri, Gh. Dem. Teodorescu, Gh. Catană și alții), de Al. I. Amzulescu, vol. I, București, 1967 (sigla este B). Exemple am extras și din Petru Caraman,

diferitelor diftongi sau triftongi formați în fonetica sintactică, dintre care ne-au interesat mai ales cei avînd componența fonetică specifică acesteia, este, ca și în ortografia obișnuită, cratima, plasată între literele care notează una sau alta dintre timbrele vocalice implicate în aceste unități fonetice ample; în situații fonetice identice sau similare în care cratima nu apare nu există, evident, nici diftongii sau, respectiv, triftongii posibili în sandhi (și, în consecință, nici semivocalele sau silabele corespunzătoare), și, în ambele cazuri, este vorba deci de sandhi de opțiune, impus de constrîngeri prozodice, nu de un sandhi obligatoriu⁵ (ca, de exemplu, diftongul *ea* în *le-au/ le au*), comun cazului general (aici și în continuare, renunțăm, din motive tehnice, la semnul – cunoscut, pentru semivocale litere). Forma *cîntată* a versurilor baladelor favorizează menținerea diftongilor și triftongilor prozodici.

Diftongi. În lucrările recente de fonetică a limbii române, numărul diftongilor, stabilit pe baza cuvintelor considerate izolat, diferă. Numărul cel mai mare, 27, a apărut, inițial, la Al. Rosetti și Aurelian Lăzărescu, *Introducere în fonetică*, București, 1982, p. 90, dintre care 13 sînt diftongi ascendenți (2 formați cu semivocala *e*: *ea, eă*; 1 – cu semivocala *o*: *oa*; 5 – cu semivocala *u*: *ua, uă, uî, uo, uu*), iar 14 sînt diftongi descendenți (7 – cu semivocala *i* și tot 7 – cu semivocala *u*, fiecare din aceste semivocale fiind precedate, pe rînd, de cîte una din cele 7 vocale ale limbii literare)⁶. La Adrian Turculeț apar 32 de diftongi (18 + 14) din care doi ascendenți *îî* și *îă*, cu mențiunea „popular”⁷. Este foarte probabil că, în cadrul cuvintelor, nu pot fi identificați, în pronunțarea literară, și alți diftongi în afara acestora.

Avînd în vedere fonetica sintactică din textele menționate, la cei 32 de diftongi înregistrați de Adrian Turculeț, adăugăm încă 13, dintre care primii 9 sînt ascendenți, iar ultimii 4 sînt descendenți, și anume următorii diftongi, condiția obligatorie, pentru identificarea lor, fiind adecvarea maximă a pronunțării la scriere.

Literatură populară, antologie, introducere, note și glosar de Ion H. Ciubotaru, Iași, 1982 (sigla este P. Caraman, LP).

⁵ Vezi această distincție la Leonard Bloomfield, *Language*, London, f.a., p. 186 și urm. (apud Emil Petrovici, *art. cit.*, nota 1 de la p. 59).

⁶ În manualul universitar, alcătuit de un colectiv, *Limba română contemporană*, volumul I (consacrat foneticii și morfologiei), București, 1974, Em. Vasiliu indică (p. 99-102) 11 diftongi ascendenți, numărul celor descendenți nefiind precizat (se subînțeleg 13 sau 14 diftongi), deci în total 24 din 25 diftongi. La Iorgu Iordan și Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 152-154, sînt înregistrați 24 diftongi, din care 10 ascendenți și 14 descendenți. În ambele lucrări lipsesc, deci, 3-4 dintre diftongii indicați de Al. Rosetti. La Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 49-50, sînt înregistrați 22 de diftongi, 9 ascendenți și 13 descendenți, alți 6, dintre care 3 fără exemple în cuvinte (*iă, uă, îă*) și 3 cu exemple (*ee* în *meese*, *ăa* în *măasa* și *iă* în *viăd*) fiind considerați (p.51) diftongi regionali, înregistrați de autorii ALR.

⁷ Adrian Turculeț, *Introducere în fonetica generală și românească*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 1999, p. 197-198.

1) *ei*: „Înecat de vecinici visuri, răsărit din sfinte-izvoară” (M. Eminescu, *Egipetul*, v. 10)

2) *ee*: „De negru ce-era” (B, p.273, v.1)

„Și cine-enigma vieții voiește s-o descuie” (M. Eminescu, P, v. 103)

„Regii duc în pace-eternă a popoarelor destine” (M. Eminescu, *Dumnezeu și om*, v. 23).

În ritmul allegro al vorbirii, în loc de acest diftong poate să apară pronunțarea cu un *e* mai lung decât vocala *e* obișnuită, rezultat din contragerea celor două timbre vocalice ale diftongului care, oricum, a preexistat contragerii.

3) *eă*: „Iar strigă fratele-ăl mic” (B, p. 56, v. 20)

„Iar strigă fratele-ăl mare” (B, p. 57, v. 7)

4) *eu*: „Zace-un tinerel voinic” (B, p. 49, v. 7)

„De-acolo de-unde rîuri spumoase se coboară” (M. Eminescu, P, v. 83)

„Pe-un picior de plai” (*Miorița*, v. 1)

5) *aa*: „Coada-atinge șovar verde” (B, p. 59, v. 13 de jos)

„Întorsu lui omoară p-orcine l-a-ascultat” (M. Eminescu, P., v. 307).

În ritmul rapid al vorbirii, în locul acestui diftong este pronunțat un *a* lung, rezultat din contragerea celor două timbre vocalice ale fostului diftong, preexistent.

6) *ăa*: „Și latră-a pustiu, / Și urlă-a morțiu” (*Mănăstirea Argeșului*, v. 37 – 38)

„Tu, cu mintea proastă-a ta” (B, p. 21, v. 2 de jos)

„Cu negură-acoperit” (B, p. 38, v. 17)

„Luntrea, un vis de aur, pînza albastră-a mării” (M. Eminescu, P, v. 613)

„Pe-o stîncă-apoi se suie, pe ascetul îl măsoară” (M. Eminescu, P, v. 643)

„Și tot pe lîngă-acesta cerșesc înc-un adaos” (M. Eminescu, *Rugăciunea unui dac*, r. 20)

7) *ăo*: „Singură va toarce / Singură-o destoarce” (B, p. 31, r. 3-4 de jos)

„De muscă-or muri” (B, p. 31, r. 13 de jos)

„Ce vine la cîntarea-mi cînd cu o rugă-o-nvoc” (M. Eminescu, P., r. 698)

8) *ău*: „Că-un frate cîndva avea” (B, p. 185, r. 5 de jos)

„Că-un somn a fost angelic, deși greu” (M. Eminescu, *Iubitei*, r. 30)

9) *ue*: „În planu-eterității viața-ți greșală este” (M. Eminescu, P., r. 284)

„Și idealu-eteric în lut eu pot să-l prind” (M. Eminescu, P., r. 844)

10) *aă*: „De-asupra ăstui munte eu fruntea sterpită” (M. Eminescu, P., r. 154)

„Curînd se sfîrșește-asupra-ăstui gînd” (M. Eminescu, P., r. 389)

11) *ao*: „Apoi pe zîna-o prindea” (B, p. 76, v. 11 de jos)

„Ca și pe Darda-o tunde” (B, p. 92, v. 19)

12) *ăî*: „E-ascunsă-între raze și cîntă” (Al. Macedonski, *Rondelul privighetoarei între raze*, în *Opere*, vol. II, ed. de Adrian Marino, București, 1966, p. 215).

13) *ăo*: „Pus-ai, noră. pînă-o ba?” (*Cîntece populare*, București, 1957, p. 133).

Identificarea celor mai mulți dintre diftongii înregistrați mai sus nu a ridicat probleme dificile, deoarece specificul timbrei vocalice, din care sînt formați fiecare, le face clar perceptibili. Sînt în această situație 8 diftongi: *ea*, *ăa*, *ăo*, *ue*,

aă, ăo, ăî și ăo. În cazul celorlalți 5 diftongi: *ei, ee, eu, aa* și *ău*, la identificarea lor a contat, în primul rînd, impresia auditivă (avută atît la lectura obișnuită a versurilor, cît și la audierea, la viteza redusă a benzii magnetice, a înregistrării realizate la viteză normală), precum și, în al doilea rînd, omisibilitatea, în eliziune sau în afereză. a timbrului vocalic, considerat a fi vocală (*cin-enigma*, nu *cine-nigma*, în cazul diftongului *ee*; *e-ascunsă-ntre roze*, nu *e-ascuns-între roze*, în cazul diftongului *ăî* etc.). Deci diftongii înregistrați sînt nu numai grafici, ci și sonori.

Ordinea prezentării diftongilor ține seama de localizarea, de la zona palatală pînă la zona velară, a primului timbru vocalic din fiecare diftong.

În aproape fiecare caz, am înregistrat mai multe exemple decît cele reproduse aici.

Firese, în afara acestor diftongi specifici, și în fonetica sintactică a textelor din care au fost extrase exemplele de mai sus apar, mai frecvent, și diftongi cunoscuți pînă acum, a căror marcare grafică este făcută tot prin cratimă, de exemplu diftongii *oa* și *ia* în versurile: „Și cum s-a văzut / Mult că i-a plăcut” (B, p. 16, v. 13-14), sau diftongii *ui* și *ea*, în versul „Pe tronul-i de-aur roșu sta mut și nemișcat” (M. Eminescu, P., v. 24), sau diftongii *ia, ei* și *ui*, în versul „I-apasă pe buze-i sărutu-i aprins” (M. Eminescu, P., v. 517), precum și ceilalți diftongi. Uneori cele două categorii de diftongi – diftongi cunoscuți și diftongi nou identificați, coexistă în același vers, de exemplu diftongul *ăa* și diftongii *ao* și *ea*, în versul citat anterior „Pe-o stîncă-apoi se suie, pe-ascetul îl măsoară” (M. Eminescu, P., v. 643).

Caracterul neobișnuit, sub raportul componenței sonore al diftongilor înregistrați în sandhi, determină, în alte cazuri, evitarea lor prin eliziune sau prin afereză, măsura versului fiind redusă cu o silabă și ritmul fiind realizat și astfel, nu numai prin sinerezele avînd ca rezultat diftongii prozodici înregistrați mai sus. Astfel, în poeziile sale antume (*Povestea magului călător în stele*, din care am extras cele mai multe din exemplele de mai sus, este un poem postum), Eminescu preferă, cel mai adesea, eliziunea, în special în cazurile în care este evitat astfel diftongul *ăa* și, în general, diftongii lipsiți de eufonie, adică cei care includ timbrele vocalice *ă* sau *î*, și la fel procedează, desigur, și cei mai mulți poeți. Astfel, în versul „Să m-atingă visătoare” (*Freamăt de codru*) înregistram eliziunea vocalei *ă*, în *m-* din *mă* în locul sinerezei lui *ă* și al diftongului *ăa* (cu acest diftong, versul ar fi avut forma „Să mă-atingă visătoare”). În versul „Cînt-un corn cu-nduioșare” (*Povestea teiului*), prin eliziunea lui *ă* din *cîntă* și afereza lui *î-* din *înduioșare* sînt evitați diftongii *ău* și *uî* (cu acești diftongi, versul ar fi avut forma, neufonică, „Cîntă-un corn cu-înduioșare”). Situații similare pot fi întîlnite, desigur, și în poeziile eminesciene postume. Este foarte probabil ca înregistrarea sistematică, la nivelul limbii, a aferezei sau a eliziunii în locul sinerezei lui *î* și a diftongilor conținînd aceste timbre vocalice, în exemple de tipul *de-mbrăcat, că-n*

etc., să se datoreze atât eufoniei, cât și dificultății de articulare a unor grupe fonetice ca *eî*, *ăî* ș.a.

Exemplele de tipul celor înregistrate aici demonstrează, în același timp, caracterul opțional al modificărilor fonetice implicate în fonetica sintactică. Mai precis, în fiecare din situațiile relevate există trei posibilități: a) hiat, prin păstrarea formei obișnuite a cuvintelor: *cine enigma* (dintr-un vers eminescian citat mai sus), dar se dereglează astfel ritmul și măsura versului; b) diftong, prin sinereză: *cine-enigma*, ritmul și măsura versului fiind respectate, dar, în unele cazuri, dispărînd eufonia; c) eliziune (alteori, afereză): *cin-enigma*, ritmul și măsura versului fiind îndeplinite, iar eufonia, obținută (poate că și o mai mare energie a versului). În situațiile b) și c) comunicarea este, semantic, aceeași ca la a), însă are, în forma sonoră, o silabă mai puțin, fiecare din cele trei situații fiind profitabilă, după caz în economia prozodiei. Atît la înregistrarea diftongilor, cât și la identificarea triftongilor în sandhi, am avut în vedere posibilitatea b) de mai sus.

Din cei 9 diftongi ascendenți identificați în fonetica sintactică a textelor indicate, 4 sînt formați cu semivocala *e* urmată, pe rînd, de vocalele *i*, *e*, *ă*, *u*, 1 este alcătuit din semivocala *a* urmată de vocala *a*, 3 sînt constituiți din semivocala *ă* succedată de vocalele *a*, *i* sau *u* și 1 este constituit din semivocala *u* urmată de vocala *e*. Este de remarcat forma specifică a celor 4 diftongi în componența cărora intră semivocalele *a* sau *ă*, precum și faptul că în diftongii ascendenți *ei* și *eu* semivocala *e* provine dintr-o vocală mai deschisă decît vocala *i*, respectiv *u*, cu care formează diftongii menționați.

Din cei 4 diftongi descendenți 1 este format cu semivocala *ă*, 1 cu semivocala *î* și 2 cu semivocala *o*, ca al doilea element.

Toți cei 13 diftongi identificați acum apar în poziție neaccentuată, fapt explicabil prin locul ocupat în cuvînt al sunetelor din care sînt formați și prin accentuarea cuvintelor ale căror sunete au intrat în proces, însă poziția accentuată, fie a acestor diftongi, fie a altora care există în situații similare, nu este exclusă, această poziție depinzînd fie de accentuarea altor cuvinte, fie de ritmul poeziei, fie de intențiile de comunicare ale vorbitorilor.

Diftongii ascendenți și descendenți înregistrați aici completează tabloul diftongilor posibili în limba română, numărul lor ridicîndu-se astfel, de la 27, la 40, din care 23 sînt ascendenți și 17 sînt descendenți. Procentual, diftongii cresc astfel cu aproape 40% față de procentul diftongilor cunoscuți pînă acum. Numărul diftongilor ascendenți este superior cu 7 numărului diftongilor descendenți cunoscuți pînă acum și se înregistrează situația opusă celei știute, în care erau mai mulți diftongi descendenți (14) decît ascendenți (13).

Dacă avem în vedere diftongii ascendenți de tipul *ei*, *eu* și *aa*, putem prezuma că în fonetica sintactică orice vocală poate fi transformată în semivocală și aceasta poate forma diftong, fie cu vocala inițială a cuvîntului următor, fie cu vocala finală a cuvîntului precedent, în acest fel putînd fi înregistrați, teoretic, 98

de diftongi, din care 49 ascendenți (formați, pe rînd, din 7 semivocale + 7 vocale) și tot 49 descendenți (construiți, pe rînd, din 7 vocale + 7 semivocale). Sînt, deci, posibili, în fonetica sintactică, mai ales în ritmul allegro, și diftongi avînd alte structuri decît structurile celor 40 de diftongi cunoscuți, și anume diftongi ca *ia, îi, eî, ai, aa, ao* etc. (în *plop-ăia* / respectiv *plopi-încă plopiăia, vine-încă / vineîncă, luna-ici / lunaici, basma-acolo / basmaacolo, basma-ori / basmaori*), care apar mai ales în poziție accentuată. Investigarea, în **scopul** identificării celor mai mulți din cei 58 încă neînregistrați în enunțuri reale a textelor literare, în special poetice (mai ales a limbii poeziilor cu formă fixă, sonet, rondel etc., precum și a limbii traducerilor de poezie) și a vorbirii dialectale, va duce, probabil, treptat la acest rezultat. Dacă ținem seama de faptul că formele flexionare ale substantivelor, adjectivelor, pronomelor, numeralelor și verbelor românești se termină sau încep cu oricare din cele 7 vocale care, în fonetica sintactică, pot deveni semivocale, deci, alternativ, și cu oricare din cele 7 semivocale, cu diftongi sau triftongi diferiți, precum și de faptul că topica liberă permite orice succesiuni de cuvinte, relaționate sintactic sau nerelaționate, atunci se înțelege că există șanse ca numărul diftongilor și triftongilor (vezi mai jos) să fie încă sporit.

Sporirea pînă la 40, deocamdată, a numărului de diftongi, prin luarea în considerație a foneticii sintactice, este relevabilă și de un tabel, în care diftongii nou înregistrați sînt încercuiți, iar locurile rămase goale, pînă acum, pot fi completate ulterior, treptat, cu diftongii corespunzători posibili în sandhi (acesta este deci un tabel în genul cunoscutului „tabel al lui Mendeleev”).

Triftongii. Și numărul triftongilor este diferit, în lucrările de fonetică a limbii române. Cel mai mare număr, 13, este indicat de Iorgu Iordan și Vladimir Robu, în *op. cit.*, p. 150-154, precum și de Adrian Turculeț *op. cit.*, p. 204, dintre care 2 sînt triftongi ascendenți (*eoă, ioa*) și 11 sînt descendenți (*iei, ieu, iai, iau, ioi, iou, eai, eau, eoi, uau, uai*)⁸. Este foarte probabil că, în cadrul cuvintelor, nu pot fi identificați, în pronunțarea literară, și alți triftongi, în afara acestor 13.

Avînd în vedere fonetica sintactică din textele din care am extras și diftongii prezentați mai înainte, precum și din alte texte (al căror titluri va fi dat in extenso), la cei 13 triftongi cunoscuți adăugăm încă 22, dintre care primii 8 sînt ascendenți și ceilalți 14 sînt descendenți, și anume:

1) *iiē*: „Că vis al morții-eterne e viața lumii-ntregi”

(M. Eminescu, *Împărat și proletar*, ultimul vers)

2) *iiā*: „Bînd apa mării-amară în negrele spelune” (M. Eminescu, P., v. 659)

⁸ Sextil Pușcariu, în *op. cit.*, p.51, înregistrează în limba literară numai 4 triftongi, 2 ascendenți (*eoū, ioā*) și 2 descendenți (*eau, oai*), alți 5 fiind regionali, înregistrați de autorii ALR în arii unde se pronunță semivocala *-u* la finala cvintelor terminate, obișnuit, în diftong (*oiu* în buboiu, *aiu* în lăudaiu, *eiū* în prinseiu, *iiū* în apropiu, *uiū* în secuiau). Em. Vasiliu înregistrează 9 triftongi (2 ascendenți și 7 descendenți), lipsindu-i 4 dintre triftongii descendenți nominalizați de Iorgu Iordan, Vladimir Robu și Adrian Turculeț, iar la Al. Rosetti, *op. cit.*, triftongii nu sînt indicați expres, nici numeric, nici structural.

„Ori izvorul cel de taină a luminii-adevărate?” (M. Eminescu, *Dumnezeu și om*, v. 28)

3) *ii*: „Frățiorii-o ascultau” (P. Caraman, LP, p. 68, v. 12)

4) *iaa*: „Ea-aruncă-n negru-aer raze, vinete dungi” (M. Eminescu, P.,v. 457).

În ritmul allegro, în locul acestui triftong poate apărea diftongul *ia*, conținând eventual, un *a* mai lung decât cel obișnuit.

5) *iuă*: „Cu deștiu-ăl mic l-ardea” (B., p. 192, v. 7)

6) *eia*: „Nu bea apă d-izvoare, ci valul mării-amar” (M. Eminescu, P.,v. 628)

7) *eea*: „Prin marea-albastră-n ceruri, prin somnoroșii nori” (M. Eminescu, P.,v. 670)

8) *eo*: „Vede-o-aș pustie” (P. Caraman, LP, p. 9, v. 3 de jos)

9) *iii*: „Da oamenii-i înconjur și nu vor să-i audă” (M. Eminescu, P.,v. 295)

„Pământul cu munții-i ce fumigă stins” (M. Eminescu, P.,v.519)

„Năuntru ei pe stîlpii-i, păreți iconostas” (M. Eminescu, *Melancolie*, v. 21)⁹.

În ritmul allegro, este posibil să apară în astfel de vecinătăți fonetice, diftongul *ii*, eventual cu un *i* (vocalic) mai lung decât cel normal.

10) *iaa*: „O, demon, demon! Abia-acum pricep” (M. Eminescu, *Demonism*, v. 113).

Și în cazul acestui triftong putem repeta observația de mai sus, în sensul că, în locul lui, este posibilă și rostirea diftongului *ia* (sau *ea*).

11) *iii*: „Și vei dura în spațiu-i stelar nemărginit” (M. Eminescu, P.,v. 339)

12) *eea*: „Atuncea fata-mi spune povestea-a mai frumoasă” (M. Eminescu, *Cînd crivățul ca iarna...*, v. 18).

Și în locul acestui triftong poate apărea alteori un diftong, *eă* sau chiar *ea*.

13) *ea*: „Toată oștirea-o tăia” (B., p. 304, v. 8)

„Viața-i fu o primăvară, moartea-o părere de rău” (M. Eminescu, *Epigonii*, v. 33)

„De-oi adormi curînd” (M. Eminescu, titlu de poezie și primul vers)

14) *eo*: „Nu zi ba de te-oi cuprinde” (M. Eminescu, *Lasă-ți lumea ...*)

15) *aa*: „Nu cumva-ai văzut” (*Mănăstirea Argeșului*, v. 25).

Ritmul mai rapid duce la înlocuirea acestui triftong cu diftongul *ăi* (sau *ai*).

16) *aa*: „Mijlociu-așa-auzea” (B., p. 51, v. 9).

În locul acestui triftong poate apărea, alteori, diftongul *ău* sau chiar *au*.

17) *ao*: „Țara-oi învăța/ Eu cu mintea mea” (B., p. 33, v. 20-21)

18) *ăa*: „Salvată-ai fost din tot incendiul alb” (Corneliu Sturzu, *Zigurat*, Iași, 1979, p. 44, v. 14)

19) *ăo*: „Că-oi sluji eu curției” (B., p. 91, v. 8)

20) *oa*: „Că de-ați loa-o pe vîlcea” (B., p. 299, v. 6 de jos)

21) *oa*: „Mizil erai dac-o-auzeai” (B., p. 91, v. 10)

22) *uu*: „Genii beau vinu-uitării, cînd se cobor din ceruri” (M. Eminescu, P.,v. 286).

Alteori, în locul acestui triftong poate fi pronunțat diftongul *ui*. În situația mai generală, ilustrată de acest grup vocalic, diftongului *i*-a preexistat oricum

⁹ Interpretarea noastră se bazează pe recunoașterea existenței diftongului *ii* în puii, odăii etc. (Em. Vasiliu, în *Limba română contemporană*, vol.I, 1974, p.107).

triftongul corespunzător, din care, în urma contragerii într-o vocală a două timbre vocalice asemănătoare, a rămas un diftong.

Identificarea a jumătate dintre triftongii înregistrați mai sus nu a ridicat probleme dificile, deoarece varietatea timbrelor vocalice succesive componente și diferențele de apertură dintre ele le face clar perceptibile. Sînt în această situație 10 triftongi: *iuă*, *eia*, *eoă*, *iui*, *eao*, *aoi*, *aai*, *aoi*, *oao* și *oau*. În cazul celorlalți 12 triftongi, identificarea s-a bazat pe criteriile folosite la identificarea diftongilor, precizate anterior, la care adăugăm, pentru triftongi ca *iaa* (în *abia-acum*), *aa* (în *cumva-ai*) ș.a. criteriul accentului timbrului vocalic considerat vocală. Oricum, triftongii prezentați aici nu sînt numai grafici, ci și acustici (un triftong pur grafic, corespunzîndu-i un diftong acustic, este, de exemplu, *iii* în *ochii-i* [okii], însă în *oamenii-i*, *munții-i*, *stîlpii-i* – vezi exemplele de mai sus – triftongul *iii* este și grafic, și acustic).

De aceea, posibilitatea și realitatea triftongilor, în situațiile de fonetică sintactică înregistrate mai sus, nu pot fi excluse în nici unul dintre cazuri, în favoarea numai a diftongilor corespunzători, putîndu-se face, și din acest motiv trebuind să se facă, distincție acustică între, de exemplu, *vinuuitării* – cu triftong – și *vinuitării* – cu diftong etc.

Fonologizarea unor diferențe acustice între unii triftongi, înregistrați în sandhi, și diftongii corespunzători, poate fi întîlnită în situații ca *iaa* / *ia*, din *ea-aruncă* (*iaaruncă*), din citatul pentru acest triftong și *ia* din *i-aruncă* (*iaruncă*) „îi aruncă”, fapt care pledează în favoarea interpretării noastre, existența reală (nu numai grafică) a triftongului *iaa*. Sînt posibile și alte opoziții fonologice similare.

În aproape fiecare caz, numărul exemplurilor în cuvinte, pentru aceiași triftongi, în sandhi, poate fi sporit.

În mod firesc, în afara acestor triftongi avînd componentă sonoră specifică și, în două cazuri (vezi mai jos) structură fonetică specifică, în aceleași texte apar, în fonetica sintactică și triftongi cunoscuți din cadrul cuvintelor, ca, de exemplu, triftongul *iau*, în „Cîntă Gruia-un cîntecel” (B., p. 73, v. 10), triftongul *uai*, în „Roua-i pică” (B., p. 18, v. 12) sau triftongul *eai*, în versul cu numărul 568 din M. Eminescu, P. „Căci la un punct albastru privirea-i ațintită”, precum și alți triftongi.

Procedul de formare al triftongilor ascendenți din fonetica sintactică, exemplificați aici, constă în transformarea în semivocală a vocalei din diftongul cu care se sfîrșește un cuvînt, și combinarea, într-o silabă, a unității formate astfel, cu vocala inițială a cuvîntului învecinat. De exemplu, triftongul *ie* a rezultat după sinereza vocalei *i* din diftongul *ii*, din combinarea grupului vocalic *ii* cu vocala *e*, în *morții-eterne* ș.a.m.d. Modul specific de formare a acestor triftongi impune altă modalitate de descriere a lor decît aceea tradițională, în care se vorbește de combinarea unei semivocale cu un diftong ascendent; aici este corect să vorbim

de combinarea unei vocale cu o unitate fonetică sui generis formată din două semivocale (din care o semivocală a apărut ca urmare a unei sinereze).

Din cei 8 triftongi ascendenți înregistrați în fonetica sintactică, 1 este format din vocala *e* precedată de grupul vocalic *ii*, 5 constau în combinarea într-o silabă a vocalei *a* precedată, pe rînd, de grupurile vocalice *ii*, *ia*, *ei*, *ea*, *eo*, 1 s-a creat prin unirea într-un singur grup vocalic a vocalei *ă* cu diftongul *iu* și 1 este alcătuit din vocala *o* precedată de diftongul *ii*.

Modalitatea de formare a triftongilor descendenți din fonetica sintactică, exemplificați aici, constă tocmai în transformarea în semivocală fie a vocalei inițiale, fie a vocalei finale a unui cuvînt și combinarea ei cu diftongul ascendent, respectiv descendent, cu care se sfîrșește sau cu care începe cuvîntul precedent sau următor. De exemplu, triftongul descendent *ea* a rezultat din combinarea diftongului *ea* cu semivocala *o*, provenită din sinereza vocalei corespunzătoare, în *te-oi* (*cuprinde*). În consecință, descrierea acestor triftongi urmează calea tradițională. Din cei 14 triftongi descendenți, 7 sînt formați din semivocala *i* precedată, pe rînd, de diftongii ascendenți *ii*, *iu*, *eo*, *ao*, *ăa*, *ăo* sau de diftongul descendent *uu*, 2 constau din combinarea semivocalei *a* cu diftongii ascendenți *ia*, respectiv *ea*, 2 sînt alcătuiți din semivocala *o* și diftongii ascendenți *ea*, respectiv *oa*, 1 constă din combinarea vocalei *a* cu grupul vocalic *ai*, iar, în cazul celorlalți 2 triftongi, semivocala *u* s-a unit, pe rînd, într-un singur grup vocalic, fie cu diftongul descendent *aa*, fie cu diftongul ascendent *oa*. La triftongii descendenți sînt de remarcat, în special, triftongii *aai*, *aa* și *uu*, în care vocala ocupă poziția inițială, fiind urmată de ambele semivocale. Se completează astfel schema posibilităților combinatorii, într-un triftong, a celor trei timbre vocalice care îl formează, vocala putînd apărea și în poziție inițială, nu numai în poziție mediană, respectiv finală (ceilalți diftongi descendenți au structura cunoscută a triftongilor descendenți, vocala fiind încadrată de semivocale). De asemenea, sînt de remarcat semivocalele noi *a* și *ă*, rezultate după sinereză, care se adaugă la celelalte patru semivocale (*i*, *e*, *o*, *u*) cunoscute pînă acum, care apar în triftongi. Nu am întîlnit însă în textele cercetate triftongi conținînd semivocala *i*, însă un triftong ca *ii* era posibil în *lunii-întregi*, din versul din M. Eminescu, citat pentru ilustrarea triftongului *iie* (vezi primul triftong înregistrat), dar acest triftong a fost evitat prin afereza semivocalei (nu a vocalei) *i* din *întregi*. De altfel, ca și în cazul evitării diftongilor posibili conținînd semivocalele *ă* sau *i*, am remarcat și alte cazuri și evitarea, din aceleași motive, și a triftongilor care puteau conține unul sau altul din aceste timbre vocalice. Astfel, în versul „S-a-mbrăcat cu-argint ca-n soare să lucească într-un lanț” (M. Eminescu, *Egipetul*, v. 18), prin afereza semivocalei *i* și prin eliziunea semivocalei *u*, au fost evitați atît triftongul *ia*, cît și diftongii *ai* și *uu* (cu aceste grupuri vocalice versul ar fi avut forma, mai puțin eufonică, „I-a-îmbrăcat [iai] cu-argint-ca-în soare să lucească într-un lanț”). Și în poezia populară, într-un vers ca „Pîn-oi scorfoli de parale” (B., p. 309, v. 3), eliziunea

semivocalei (nu a vocalei) *ă*, din pînă, a dus la evitarea triftongului *ăoi*. Deci, și în cazul triftongilor înregistrați, există același tip de sandhi de opțiune, remarcat la diftongi.

Numărul triftongilor înregistrați în texte de limbă literară (poezie cultă și folclor literarizat) este, astfel, de 35, dintre care 10 sînt ascendenți și 25 sînt descendenți, triftongii ascendenți sporind de 5 ori, iar cei descendenți de mai mult de 2 ori. Procentual, triftongii sporesc cu aproape 300% în raport cu cei cunoscuți pînă acum.

Numărul maxim al triftongilor posibili (teoretic) este mult mai mare, deoarece ei pot fi obținuți atît din combinația între o vocală și 2 semivocale, cît și din asocierea oricăreia din cele 7 semivocale posibile, cu oricare diftong din cei 98 posibili, însă desigur că înregistrarea, chiar în sandhi, a tuturor triftongilor, ori măcar a majorității lor, este imposibilă atît din cauza mulțimii lor extraordinare, cît și datorită condițiilor fonetice foarte dificile care permit apariția lor. Înregistrarea – posibilă numai în fonetica sintactică – și a altor triftongi decît cei 22 prezentați mai sus este însă posibilă, mai ales dacă se ia în considerația vorbirea regională sau folclorul poetic înregistrat cu particularitățile lui dialectale. Oricum, condițiile apariției, în fonetica sintactică, a triftongilor, sînt aceleași care permit apariția diftongilor.

Cuatuftongi. În fonetica sintactică – și nu numai aici – pot fi întîlnite și grupări de 4 timbre vocalice succesive făcînd parte din aceeași silabă. Aceste grupări, specifice foneticii sintactice, pot fi numite, prin analogie cu denumirile de diftong sau triftong, cuatuftongi. Un cuatuftong este *iiau*, întîlnit în versul „Și zmeii-au ca s-o ia” (B., p. 55, v. 8), care, în ritmul allegro, devine triftongul *iau*, însă preexistența cuatuftongului trebuie, măcar, presupusă, noi considerînd-o reală, în exemplul menționat. Alt cuatuftong este *ioi(u)*, în versul „Cî-oi vide cum i-oi(u) lucra” (în Al. Vasiliu, *Literatură populară din Moldova*, ediție critică și studiu introductiv de Petru Ursache, București, 1984, p. 18, v. 4 de jos), în care paranteza care încadrează semivocala *u* marchează caracterul facultativ al pronunțării ei (în acest vers redat în rostirea dialectală moldovenească de nord, apare și triftongul regional, neînregistrat mai sus, *ioi*, deoarece ne-a interesat în special pronunțarea literară, nu cea dialectală). Ambii cuatuftongi exemplificați sînt coborîtori (alții urcători nu ni se par posibili) și au rezultat astfel: primul, din combinarea grupului vocalic *ii*, cu diftongul *au*, iar al doilea, din combinarea semivocalei *i* cu triftongul *oiu*. Identificarea altor cuatuftongi descendenți este posibilă, însă foarte dificilă, dată fiind raritatea lor extremă, explicabilă prin condițiile foarte grele care fac posibilă apariția lor. De fapt, ca și în cazul triftongilor, și despre cuatuftongi se poate afirma că, cu cît este mai mare numărul sunetelor care se pot combina în aceeași unitate complexă – deci numărul acestor combinații – cu atît este mai dificilă, prin raritatea existenței ei, posibilitatea înregistrărilor.

Pe baza observării modului de formare a triftongilor ascendenți înregistrați, descris mai sus, afirmăm că în sandhi sînt posibili și cinoftongi, deci grupuri de 5 timbre vocalice pronunțate în aceeași silabă, de tipul *iioui* ș.a. (reductibil, în ritmul allegro al vorbirii, la cuatruftongul *iuui*), în exemple ca *zmeii-au-izbit* [zmeiiuizbit] etc. Nu credem că pot exista, chiar în sandhi, unități fonetice mai complexe și mai bogate decît cele numite aici, poate doar cinoftongi, deoarece o vocală poate fi precedată și urmată, în aceeași silabă, de cel mult cîte două semivocale.

Semivocalele. În lucrările de fonetică a limbii române literare există unanimitate în opiniile privind numărul, funcția și identitatea fonetică a semivocalelor: în limba română literară există 4 semivocale – *i, e, o, u* – toate apărînd în diftongii ascendenți și numai ultimele două în diftongii descendenți; de asemenea, combinația cu cîte un diftong a fiecăreia din aceste 4 semivocale duce la crearea triftongilor (vezi paragrafele anterioare). Din cele spuse mai sus s-a putut vedea că, în fonetica sintactică, apar și alte trei semivocale – *a, ă și î* –, fiecare provenind din vocalele corespunzătoare și formînd diftongi sau triftongi, ascendenți sau descendenți, cu vocale, respectiv cu diftongi, cu care se învecinează în actul fonetic al vorbirii. În acest fel, nu numai 4, ci toate cele 7 vocale au semivocală corespondentă. În funcție de semivocală, și *a, ă, î* își diminuează, ca și celelalte semivocale, apertura, durata, intensitatea și înălțimea, toate aceste caracteristici acustico-fiziologice fiind mai reduse și la aceste semivocale, decît la vocala cu care formează diftong. Indiferent de proveniența ei, semivocala are apertura, în special apertura (determinantă, cum se știe, în stabilirea structurii diftongului), mai mică decît vocala. Deci și în cazul diftongilor de tipul *ei, eu, ee, aa, ao, ău, ăo* semivocala are caracteristicile proprii oricărei semivocale, iar diftongul este ascendent sau descendent, indiferent de proveniența semivocalelor, dar dependent de locul ei, în raport cu vocala. De asemenea, se poate observa și faptul, înregistrat destul de des, că semivocalele *ă, î, e, a* provin din vocale finale sau inițiale, din silabe neaccentuate, ale cuvintelor (conjunții, prepoziții, prenume), fapt care a favorizat semivocalizarea.

Funcțiile fiecărei semivocale au fost înregistrate anterior, la diftongii sau triftongii nou înregistrați, astfel că nu se impune revenirea sau insistența asupra lor.

Silaba. În aproape fiecare din exemplele care au permis identificarea de noi diftongi, triftongi și semivocale, precum și de cuatruftongi, se pot identifica și silabe noi avînd componență sonoră specifică și, unele, chiar structuri specifice, neîntîlnite, nici unele, nici altele, în cadrul cuvintelor, considerate izolat. Identificarea acestor silabe nu ridică dificultăți deosebite, poate fi realizată ușor, astfel că le vom ilustra numai pe unele, în ordinea prezentării diftongilor și triftongilor, și anume următoarele silabe:

teiz: (sin)te-iz(voare)

nee și *cee*: (ci)ne-e(nigma), respectiv ce-e(rea), (pa)ce-e(ternă)
leăl: (frate)le-ăl(mic)
ceun: (fa)ce-un(tinerel)
daa: (coa)da-a(tinge)
tăa, *răa*, *căa*, *găa*: (proas)tă-a(ta), respectiv (negu)ră-a(coperit), (știu)că-a(poi),
(lin)gă-a(cest)
răo: (singu)ră-o(destoarce)
căun: că-un(frate)
nue: (pla)nu-e(ternității)
praăs: (deasu)pra-ăs(tui)
săîn: (e-ascun)să-în(tre)
zăo: (pîn)ză-o(ba)
ții: (mor)ții-e(terne)
rîia: (mă)rii-a(mas)
riio: (frățio)rîi-o(ascultau)
iaa: ea-a(runcă)
tinăl: (des)tin-ăl(mic)
reia: (mă)rei-a(mar)
reaal: (ma)rea-al(bastră)
deoaş: (ve)de-o-aş(pustie) etc. etc.

Silabe avînd componentă sonoră specifică, în sandhi, pot apărea și în alte situații, în acelea în care sînt implicate alte vecinătăți fonetice (ale formelor atone de pronume etc.), nu diftongii și trifongii menționați. În *viața-ți*, din versul din Eminescu, P., citat pentru diftongul *ue*, a doua silabă este *țați* avînd componentă sonoră specifică, și exemple similare pot fi identificate fără dificultate și în multe alte cazuri. Se ivește astfel o varietate mai mare decît se cunoaște – și chiar se bănuiește – în privința componentei sonore a silabelor.

Evident că, în același context, apar, în sandhi, și silabe avînd aceeași componentă sonoră și, implicit, aceeași structură cu silabele cunoscute din cuvintele considerate izolat, de exemplu *ias* în *i-as(cunsă-între roze)*, aceeași din *ias(că)* sau silaba *sai*, în *(pu)s-ai(noră)*, aceeași ca în *răsai* etc.

Un fapt mai important constă în posibilitatea identificării în fonetică sintactică, a unor silabe avînd structură specifică, în raport cu silabele din care sînt formate cuvintele considerate izolat. Structură specifică au, astfel, unele silabe în componența cărora sînt implicați diftongi urcători, ca, de exemplu, silaba *deoaş*, în *(ve)de-o-aş(pustie)*, a cărei structură este C+Sv+Sv+V+C (în care C – consoană, Sv – semivocală și V – vocală), după cum structura specifică au și silabele care înglobează cuatruftongi (sau acelea avînd eventuali cinoftongi).

Se poate remarca, de asemenea, că în fonetica sintactică chiar forma cuvintelor (finala și inițiala lor, mai ales) este uneori specifică, ele reducîndu-se, în astfel de situații, cu o silabă și terminîndu-se cu o semivocală acolo unde, în

formele lor considerate izolat, ele se termină cu o vocală sau și cu o consoană. Astfel, în *planu-etermității*, dintr-un vers citat anterior, primul substantiv are forma *planu*, forma normală, considerată izolat, fiind *planul*; în *codri-adânci*, substantivul are forma *codri* [codr], inexistentă în cazul oricărei forme flexionare a lui, considerată izolat. Prin suprimarea desinenței –ă pentru feminin singular în (*poala*)*lung-(a albei rochii)* (M. Eminescu), forma de feminin devine omonimă (morfologic) cu cea de masculin, fără a înceta să fie, totuși, formă flexionară de feminin ș.a.m.d.

Identificarea și descrierea unităților complexe sau simple (diftongi, triftongi, cuatruftongi, semivocale și silabe) au, evident, valoare în sine, fiindcă ilustrează bogăția și varietatea fonetică a limbii române, specificul ei acustic în planul vorbirii, în planul utilizării concrete a unităților limbii, însă ele au și importanță practică, deoarece impun criteriile obiective în pronunțarea corectă a mesajului (a celui poetic, mai ales) și în editarea textului, pentru a nu li se atribui, eronat, poezilor greșeli de ordin prozodic. Este cunoscută, în acest sens, reabilitarea versului lui Dosoftei, realizată de editorul N. A. Ursu¹⁰, după ce Ion BIANU îl învinovățise, pe nedrept, pe marele poet de limbă veche, de numeroase greșeli prozodice – inexistente, în realitate –, în unele fiind implicate și unități din categoria aceluia care au constituit obiectul lucrării de față. Este necesar să se revină, pentru aceasta, la practica citirii cu voce tare, nu numai „în gând”, a versurilor. În fapt, în ceea ce ne privește, această practică ne-a facilitat, în măsură însemnată, identificarea unităților fonetice, unele specific prozodice¹¹, pe care le-am prezentat, iar pentru înregistrarea altora similare, tot această practică este cea mai indicată.

Posibilitățile foarte variate, unele probabil specifice limbii române, în raport cu celelalte limbi romanice, în utilizarea uneori specific prozodică, cel mai adesea, în rostire, a unităților din categoria celor prezentate aici, dovedesc faptul că, și sub raport pur material, fonetic, *vorbirea* are caracteristici proprii, care o individualizează în raport cu *limbajul*.

¹⁰ A se vedea *Notă asupra ediției*, p. 411-412 și *passim* din Dosoftei, *Opere*, I, *Versuri*, ediție critică de N. A. Ursu, Editura Minerva, București, 1978.

¹¹ În cazul baladelor populare și, în general, al folclorului poetic-muzical, este posibil ca diftongii, triftongii și silabele de care a fost vorba aici să aibă o justificare și prin ritmul muzical, însă în lucrarea lui Constantin Brăiloiu, fundamentală pentru subiectul tratat (precizat în titlu), *Versul popular românesc cîntat* (*Opere*, I, București, 1967, p.15-118), nu am întâlnit nici o referință, în acest sens, muzicologul român avînd în vedere alte unități (variația accentului, căderi și adăugiri de sunete – *u, î, re* – sau de interjecții – *of, mă* – ș.a.). Pentru importanța sinerezei în economia versului și în rostirea lui corectă, vezi O. I. Tohăneanu, *Sinereza și capcanele ei*, în SCL, XXXVII, 1986, nr.2, p.158-167.